

САМОРОЗВИТОК У СТРУКТУРІ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ (СКРИПАЛЯ)

Завалко К. В.

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова

Анотація. У статті розглядається процес самовдосконалення майбутнього вчителя музики, зокрема його складова – саморозвиток. Виокремлюються та аналізуються напрямки саморозвитку.

Ключові слова: вчитель музики, самовдосконалення, саморозвиток.

Анотация. Завалко К. В. Саморазвитие в структуре самосовершенствования будущего учителя музыки (скрипача). В статье рассматривается процесс самосовершенствования будущего учителя музыки, в частности его составляющая – саморазвитие. Выделяются и анализируются направления саморазвития.

Ключевые слова: учитель музыки, самосовершенствование, саморазвитие.

Annotation. Zavalko K. Self-development in structure of self-improvement of the future teacher of music (violinist). In article process of self-improvement of the future teacher of music, in particular its component – self-development is considered. Directions of self-development are allocated and analyzed.

Key words: the future teacher of music, self-improvement, self-development.

Постановка проблеми. Освітньо-педагогічні зміни в національному масштабі відбуваються у контексті загальноцивілізаційних трансформацій та євроінтеграції, сприяють широкому розповсюдженню інноваційних освітніх технологій. Результатом цих змін є перенесення акцентів з колективних форм навчання на індивідуальні, що забезпечують формування самоцінної особистості. В цьому контексті зростає роль самовдосконалення, що дозволяє адаптуватися до неперервно змінного світу та гарантує майбутньому вчителю музики неперервну освіту.

Аналіз досліджень і публікацій. У загальнопедагогічному аспекті категорія самовдосконалення вчителя музики використовується при висвітленні сутності педагогічної творчості, педагогічної майстерності, професійного становлення, особистісного і професійного розвитку та відображена в працях таких дослідників, як О. А. Апраксина, Н. П. Гуральник, В. Ф. Орлов, Г. М. Падалка, О. П. Рудницька, О. П. Щолокова та ін. Водночас в музично-педагогічній теорії відсутня розгорнута, послідовна і несуперечлива концепція самовдосконалення майбутнього вчителя музики.

Оволодіння процесом самовдосконалення майбутнім учителем музики є одним із важливих аспектів його фахової підготовки, який

потребує розгляду з урахуванням специфіки цілей і завдань музично-педагогічного навчання та майбутньої професійної діяльності. На нашу думку, самовдосконалення є складним процесом розкриття особистісного потенціалу, його необхідно розглядати як єдність трьох основних компонентів – самоосвіти, саморозвитку, самовиховання та двох додаткових – самопізнання й самооцінки.

Метою роботи є дослідження сутності саморозвитку як складової самовдосконалення та визначення його основних напрямів.

Отримані результати. В енциклопедичній літературі термін «саморозвиток» в одних випадках повністю отожднюється із філософським поняттям як внутрішньо необхідної довільної зміни системи, що визначається її протиріччям, а в інших саморозвиток трактується як саморух, який супроводжується переходом на більш високий ступінь організації [9, 590].

Безпосередній вплив саморозвитку на процеси формування та розвитку людини зазначають Є. В. Макогон, О. М. Пехота, Т. В. Тихонова. Джерелом усіх змін, що відбуваються в процесі життєдіяльності людини є сама людина, а тому саморозвиток виступає фундаментом активної професійної позиції, інтересу до педагогічної діяльності, що активізує потребу в досягненнях.

Творчий саморозвиток особистості О. П. Слободян визначає як вмотивовану свідому, індивідуальну, відрефлексовану на основі самопізнання, самовизначення, самоконтролю, самоосвіти постійну напружену діяльність людини, яка спрямована на самовдосконалення своїх природних та духовних якостей, на розвиток творчого особистісного потенціалу, на моделювання власного способу життя в контексті культури та соціального розвитку, на самореалізацію творчих здібностей [8, 4].

В свою чергу, П. В. Харченко, розглядаючи проблему професійного саморозвитку педагога-музиканта, зазначає, що він пов'язаний з потребою

у самовдосконаленні та особливо важливим є саме для музиканта. Так, потреба у самовдосконаленні виникає за умов ціннісного ставлення до діяльності і стимулює процес саморозвитку, рівень сформованості самооцінки, наявність професійного ідеалу, вміння вести самоосвітню роботу і активізується взаємодією зовнішніх (вимоги суспільства) та внутрішніх (самооцінка) чинників професійного становлення [10, 520].

На нашу думку, саморозвиток є основою активної життєвої та професійної позиції майбутнього вчителя музики (скрипаля), для успішного самовдосконалення необхідно оволодіти методами й засобами саморозвитку, що дозволять забезпечити розвиток творчого особистісного потенціалу. На підставі вивчення теоретичних положень психології педагогічної діяльності та характеристик учителя як суб'єкта, особистості та індивідуальності була визначена ідеальна модель вчителя музики (скрипаля) [2], яка дозволила виокремити основні напрями саморозвитку майбутнього вчителя музики, а саме: 1) мотивація, 2) психофізіологічні можливості, 3) педагогічні та 4) музичні здібності, 5) виконавські якості.

1. Відомо, що *мотиви* є рушіями діяльності та визначаються сукупністю актуальних потреб [7, 505]. Майбутній вчитель музики прагне до самовдосконалення в тому випадку, коли у нього сильні та адекватні мотиви досягнення успіху та самореалізації. Так, С. Б. Єлканов, розглядаючи мотивацію як провідний компонент самовдосконалення [1, 35], звертає увагу на особливість процесу інтеріоризації процедур професійного самовдосконалення в цілому. Адже, процес формування мотивації самовдосконалення є окремим випадком закономірного становлення будь-якої якості особистості, в основі якої адекватна дія самої людини. Для того, щоб сформувати у себе будь-яке відношення, мотив, потрібно накопичувати досвід відповідних спонук, тобто для того, щоб навчитися самовдосконаленню, необхідно займатися саморозвитком. Найбільш типові мотиви (установки), заради яких людина може прагнути

до самовдосконалення виокремлює Є. П. Ільїн, вони стосуються трьох сфер ставлення людини (до життя, до людей та до себе). Так, серед мотивів, що стосуються ставлення до себе, виокремлюють мотиви заради позитивних відносин людей, самовдосконалення, самореалізації [7, 226].

Оскільки мотивація діяльності педагога є досить складним утворенням, яке вміщує різні види спонук: власне мотиви, інтереси, потреби, прагнення, цілі, установки, ідеали, то саморозвиток мотивації передбачає виховання у майбутніх вчителів професійних ідеалів, ціннісних орієнтацій та педагогічної спрямованості. Таким чином, саме мотивація має провідне значення для саморозвитку як компонента самовдосконалення майбутнього вчителя музики.

2. Саморозвиток *психофізіологічних можливостей* або *культура здоров'я* майбутніх педагогів включає: засвоєння системи наукових знань з проблем збереження та зміцнення здоров'я; розвиток умінь і набуття навичок з питань оздоровлення свого організму; набуття досвіду творчої діяльності з питань збереження власного здоров'я і здоров'я учнів; безперервне удосконалення саморегуляції поведінки, спрямованої на взаємодію духовного, фізичного, психічного і соціального аспектів здоров'я; досягнення стану бісоціальної гармонії, тобто гармонії людини з собою й навколишнім світом.

Ми погоджуємося з Г. Л. Кривошесвою, яка під культурою здоров'я педагога розуміє його знання і вміння з проблем саморегуляції свого фізичного стану, психоемоційної сфери, способу життя, творче використання цих знань в роботі з учнями [3, 18]. В той же час, студенту необхідно чітко усвідомлювати сутність професійного здоров'я вчителя, яке Л. М. Мітіна розглядає як здатність організму зберігати та активізувати компенсаторні, захисні, регуляторні механізми, які забезпечують працездатність, ефективність та розвиток особистості вчителя в усіх умовах протікання професійної діяльності [5, 222].

Таким чином, включення здоров'я до напрямів саморозвитку є запорукою успішної майбутньої педагогічної діяльності вчителя музики.

3. Урок музики в школі – урок мистецтва, який обумовлює вимоги до викладання, тобто до *педагогічних здібностей та вмінь* учителя. На перший план у зв'язку з цим виходить необхідність саморозвитку педагогічних здібностей майбутнього вчителя музики.

У найбільш повному і системному вигляді педагогічні здібності були представлені Н. В. Кузьміною [4], зокрема як специфічна форма чутливості педагога як суб'єкта діяльності до об'єкта, процесу та результату власної роботи, а також до учня як суб'єкта спілкування, пізнання, праці. В структурі педагогічних здібностей дослідник виокремлює перцептивно-рефлексивні та проєктивні здібності. Перші включають три види чутливості: чуття об'єкту, чуття міри або такту та чуття приналежності, які лежать в основі педагогічної інтуїції. Проєктивні здібності співвідносяться з чутливістю до створення нових, продуктивних способів навчання та включають гностичні, проєктувальні, конструктивні, комунікативні та організаторські здібності.

Педагогічні здібності складним чином співвідносяться як із особистісними властивостями і якостями вчителя музики, так і з сумою засвоєних ним знань, що стають усвідомленими ідеальними еталонами для подальшого творчого професійного саморозвитку, а також із виробленими педагогічними уміннями і навичками, що становлять технологічні й технічні основи творчих професійних дій. Подані в системі, вони утворюють різні для кожного студента індивідуальні вихідні можливості досягнення ідеальної моделі вчителя музики (скрипача), а саме: актуальні при включенні в практичну педагогічну діяльність та потенційні, саморозвиток яких виражає приховану сторону оволодіння музично-педагогічним досвідом та майстерністю.

4. Музично-педагогічна діяльність вимагає від майбутнього вчителя достатньо високого рівня розвитку музичних здібностей. Науково-теоретичну розробку *музичні здібності* та шляхи їх формування отримали в роботах П. К. Анохіна, Б. В. Асаф'єва, О. Г. Костюка, С. І. Науменко, Б. М. Теплова, Б. Л. Яворського та ін. Музичні здібності є індивідуальними психологічними властивостями людини, що зумовлюють сприйняття, виконання, створення музики та сприяють навчанню в музичній галузі. Необхідно підкреслити, що формування багатьох властивостей та рис музичних здібностей підкоряються загальним законам розвитку особистості.

На думку С.І. Науменко [6], музичні здібності мають емоційно-рухову природу, а слуховий аналізатор виконує роль лише приймача звуку. Музичними здібності стають у той момент, коли сенсорний та руховий чинники переходять в нову якість та набувають у процесі спеціального розвитку сенсорухової основи, тобто, коли звук викликає певні органічні рухи голосових зв'язок, «інструментальні рухи» на будь-якому інструменті, пластичні рухи у танці. До методів розвитку музичних здібностей дослідник відносить такі: цілеспрямований та одночасний розвиток емоційних і слухових компонентів здібностей, проблемне навчання, диригування, створення музики, гармонізацію.

5. *Виконавські якості* та художня майстерність вчителя музики як виконавця полягають, на нашу думку, в умінні глибоко розкривати ідейно-художній зміст твору, що виконується, та за допомогою технічно-досконалого виконання доносити його до слухача. Втілюючи у реальне звучання музичні образи, виконавець поєднує власний внутрішній світ зі світом ідей, які втілені у творі. В процесі виконання вчитель музики виявляє основну ідею твору, визначає власне ставлення до неї, дає їй власне тлумачення; з концепції основної ідеї народжується виконавський план, намічаються темпоритм, динаміка експресії, логічні, колористичні та інші засоби музичної виразності.

Саме у творчому розкритті художньої цінності творів, що виконуються, в їх інтерпретації виявляється творчий характер мистецтва педагога-музиканта, його художня майстерність. Однак, навіть багаті музичні уявлення залишаються лише внутрішніми уявленнями, найпереконливіші інтерпретаторські задуми та плани не отримують адекватного втілення, якщо одночасно та у нерозривному зв'язку із саморозвитком ідейно-художнього образу музиканта не буде вдосконалюватися його виконавська техніка. Адже за допомогою музично-виконавської техніки розкривається зміст твору, реалізуються музично-образні уявлення виконавця, що безпосередньо впливає на процес музично-естетичного розвитку школярів. Ігрові рухи як основа виконавської техніки музиканта не можуть бути лише безпосереднім вираженням його переживань. Майбутній вчитель музики повинен навчитися «налаштовувати» власні рухи до умов гри на інструменті. Саме тому студенту-скрипалю необхідно розвивати почуття м'язової свободи, чутливість м'язових відчуттів, м'язову пам'ять, гнучкість, «пружність», тобто здібність «збирати» та розслабляти мускулатуру в залежності від художньої задачі.

Слід зазначити, що в процесі саморозвитку скрипкової техніки важливу роль відіграє методично доцільно організована самостійна робота над гаммами, вправами та етюдами. Доцільність цієї роботи визначається тим, що, звільняючи від вирішення широких художніх завдань ідейно-емоційного характеру, інструктивний матеріал дозволяє зосередити увагу лише на певних елементах скрипкової техніки (звуквидобування, штрихи, чіткість пальців, з'єднання позицій тощо), адже досконале оволодіння технічними навичками та різноманітними видами скрипкової фактури дозволяють майбутньому вчителю музики більше часу та уваги приділяти художній стороні виконання. Крім того, саморозвиток виконавських якостей повинен також включати розвиток здібності керувати ігровими

рухами за допомогою «внутрішнього» слуху та м'язових відчуттів, виховання координації між слухом та ігровими рухами.

Висновки. Проаналізована сутність процесу саморозвитку дозволяє визначити його як складний, нелінійний процес у структурі самовдосконалення, для здійснення якого необхідно оволодіти відповідними методами й засобами, що дозволять забезпечити розвиток творчого особистісного потенціалу майбутнього вчителя музики. Основними напрямками саморозвитку, що сприяють ефективності оволодіння майбутньою музично-педагогічною діяльністю, є розвиток мотивації, психофізіологічних можливостей, педагогічних та музичних здібностей, виконавських якостей.

Література

1. Елканов С. Б. Профессиональное самовоспитание учителя. – М.: Просвещение, 1986. – 143 с.
2. Завалко К. В. Идеальная модель учителя музыки в структуре самосовершенствования // Личность и музыка: Материалы IV Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 19-20 дек. 2005 г. / БГПУ им. М. Танка. – Мн.: БГПУ, 2005. – С. 246-250.
3. Кривошея Г. Л. Культура здоров'я у системі педагогічної культури майбутнього вчителя // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: теорія і практика: Зб. наук. праць. Вип. 1 (11). – К.: НПУ, 2004. – С. 16-21.
4. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя. – М.: Высшая школа, 1990. – 117 с.
5. Митина Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя: Учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 2004. – 320 с.
6. Науменко С. И. Учебная программа и методические рекомендации к курсу «Психология музыкальной деятельности». – К.: КПИ, 1988. – 20 с.
7. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность». – К.: Милленум, 2004. – 521 с.
8. Слободян О. П. Методологічні аспекти творчого саморозвитку особистості // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. праць / Редкол.: Т. І. Суценько та ін. – Київ-Запоріжжя. – 2002. – Вип. 24. – С. 3-9.
9. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
10. Харченко П. В. Підготовка майбутнього педагога-музиканта до професійного саморозвитку // Проф.-художня освіта України: Зб. наук. праць. Київ; Черкаси: Видавництво «Черкаський ЦНТЕ», 2003. – Вип. II. – С. 240-246.

ПРОБЛЕМА ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Зайцева А. В.

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова

Анотація. У статті проведений аналіз проблеми творчої самореалізації особистості у науковій літературі, виділені її провідні складові.

Ключові слова: креативність, потенціал, творча самореалізація.